RAQAMLI MUHIT VA IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR JINOYATCHILIGI PROFILAKTIKASIDAGI ROLI: KRIMINOLOGIK TAHLIL VA ISTIQBOLLAR

Inamjanova Dilnoza No'monjon qizi
Namangan davlat universiteti
Yuridik fakulteti talabasi
inamjanovadilnoza@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.19844127

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli muhit va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar jinoyatchiligiga ta'siri kriminologik nuqtai nazardan kompleks tahlil qilinadi. Raqamli makonning kriminogen omillari, yoshlar ongiga ta'sir mexanizmlari hamda profilaktik salohiyati ilmiy asosda ochib beriladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida yoshlar jinoyatchiligini oldini olishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning mavjud holati baholanib, amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: raqamli muhit, yoshlar jinoyatchiligi, kriminologiya, kriminogen omillar, profilaktika, kiberjinoyatlar, huquqiy madaniyat, media savodxonlik

Аннотация: В статье представлен комплексный криминологический анализ влияния цифровой среды и социальных сетей на преступность среди молодежи. Рассматриваются криминогенные факторы цифрового пространства, механизмы их воздействия на молодежь, а также профилактический потенциал цифровых технологий. Предлагаются практические рекомендации по совершенствованию системы предупреждения правонарушений в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: цифровая среда, преступность молодежи, криминология, криминогенные факторы, профилактика, киберпреступность, правовая культура, медиаграмотность

Abstract: This article provides a comprehensive criminological analysis of the impact of the digital environment and social networks on youth crime. It examines criminogenic factors, mechanisms of influence on young people, and the preventive potential of digital technologies. The study also proposes practical recommendations for improving crime prevention systems in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: digital environment, youth crime, criminology, criminogenic factors, prevention, cybercrime, legal culture, media literacy

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning kundalik hayotiga chuqur kirib bormoqda. Bugungi kunda

internetdan eng faol foydalanuvchi qatlam aynan yoshlar hisoblanadi. Bu holat ularning dunyoqarashi, ijtimoiy xulqi va huquqiy ongiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, raqamli muhit jinoyatchilikning yangi shakllari — kiberjinoyatlarni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, yoshlar bu jarayonda ham jabrlanuvchi, ham ayrim hollarda huquqbuzar sifatida ishtirok etmoqda. Ular internet firibgarligi, kiberbulling, shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash kabi jinoyatlardan zarar ko'rishi mumkin. Ayrim hollarda esa akkaunt buzish, noqonuniy kontent tarqatish yoki onlayn haqorat kabi huquqbuzarliklarni sodir etish holatlari uchramoqda. Kriminologik jihatdan raqamli muhitni tahlil qilish yoshlar orasida jinoyatchilik omillari va sabablarini aniqlash imkonini beradi. Shu bois ta'lim muassasalari, oila va davlat organlari hamkorligida raqamli savodxonlikni oshirish, huquqiy tarbiya berish hamda kiberxavfsizlik choralarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda tizimli va kompleks tahlil, qiyosiy-huquqiy yondashuv, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish hamda kontent-tahlil usullaridan foydalanildi. Ushbu usullar orqali yoshlar jinoyatchiligi va raqamli muhit o'rtasidagi bog'liqlik, muammoning sabablari hamda oldini olish mexanizmlari o'rganildi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlardagi materiallar tahlil qilinib, yoshlarga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar aniqlashtirildi. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi, davlat dasturlari va kriminologik tadqiqotlar asosiy manba sifatida foydalanildi.

Raqamli muhitning kriminogen omillari: Raqamli muhitning o'ziga xos xususiyatlari uni kriminogen makonga aylantiruvchi omillarni yuzaga keltiradi. Ular quyidagilardan iborat: Birinchidan, anonimlik va identifikatsiya muammosi. Internet foydalanuvchilarining shaxsini aniqlash murakkabligi huquqbuzarlik sodir etishni osonlashtiradi. Ikkinchidan, axborot oqimining nazoratsizligi. Zo'ravonlik, noqonuniy faoliyatni targ'ib qiluvchi materiallarning tez tarqalishi yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Uchinchidan, kiberjinoyatlarning kengayishi. So'nggi yillarda firibgarlik, phishing, noqonuniy ma'lumot tarqatish kabi jinoyatlar soni ortib bormoqda. Bu turdagi jinoyatlarda yoshlar faol ishtirok etayotgani kuzatilmoqda. To'rtinchidan, ijtimoiy tarmoqlarning psixologik ta'siri. Virtual muhitda "trend"larga ergashish, e'tibor qozonish istagi ayrim yoshlarni xavfli yoki noqonuniy harakatlarga undashi mumkin.

Raqamli muhitning profilaktik salohiyati: Shu bilan birga, raqamli muhit yoshlar jinoyatchiligini oldini olishda keng imkoniyatlarga ega. Jumladan, ijtimoiy tarmoqlar orqali huquqiy targ'ibotni keng ommaga tezkor yetkazish, qisqa

videolar va roliklar vositasida yoshlar ongiga samarali ta'sir ko'rsatish, davlat organlarining rasmiy sahifalari orqali ogohlantirish hamda tushuntirish ishlarini olib borish mumkin. Shuningdek, onlayn kurslar, vebinarlar va interaktiv platformalar orqali yoshlarning huquqiy bilim va ko'nikmalarini oshirish imkoniyati mavjud. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan raqamli kampaniyalar yoshlar orasida huquqbuzarliklarning kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, zamonaviy axborot texnologiyalaridan maqsadli foydalanish profilaktika samaradorligini oshirib, yoshlarda qonunga hurmat va mas'uliyat hissini shakllantirishga xizmat qiladi.

Amaliy holat va muammolar (O'zbekiston misolida): O'zbekistonda yoshlar siyosati izchil rivojlanayotgan bo'lsa-da, raqamli profilaktika yo'nalishida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, yoshlarning media savodxonlik darajasi yetarli emas, huquqiy mazmundagi kontentlar keng ommalashmagan, zararli axborotni cheklash mexanizmlari to'liq takomillashmagan hamda kiberjinoyatlarga qarshi profilaktika ishlari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda firibgarlik holatlarining ko'payishi yoshlarning raqamli xavfsizlik bo'yicha bilim va ko'nikmalari sust ekanligini ko'rsatadi. Mazkur holat raqamli makonda huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha samarali va zamonaviy choralarni kuchaytirishni talab etadi.

Taklif va tavsiyalar: Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi takliflar ilgari suriladi: yoshlar o'rtasida media va axborot savodxonligini oshirishga qaratilgan majburiy o'quv dasturlarini joriy etish, ijtimoiy tarmoqlarda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan huquqiy kontent platformalarini yaratish, blogerlar, influencerlar hamda yoshlar yetakchilarini profilaktik faoliyatga keng jalb qilish zarur. Shuningdek, sun'iy intellekt asosida zararli kontentlarni aniqlash va cheklash tizimini rivojlantirish, ichki ishlar organlari hamda ta'lim muassasalari o'rtasida raqamli profilaktika bo'yicha hamkorlikni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, yoshlar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun raqamli xavfsizlik va kiberprofilaktika bo'yicha maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish lozim. Hududlarda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga xizmat qiluvchi onlayn ta'lim va tarbiyaviy loyihalarni ko'paytirish ham muhim ahamiyatga ega. Mazkur chora-tadbirlar yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish samaradorligini oshirish, ularni zararli axborot ta'siridan himoya qilish hamda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli muhit yoshlar jinoyatchiligiga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi. Bir tomondan, u kriminogen omil sifatida turli xavf va tahdidlarni yuzaga keltiradi. Xususan, internet tarmog‘idagi anonimlik, nazoratning murakkabligi, zararli axborotlarning tez tarqalishi hamda noqonuniy kontentga oson kirish imkoniyati ayrim yoshlarni huquqbuzarlikka undashi mumkin. Kiberbulling, firibgarlik, shaxsiy ma’lumotlarni o‘g‘irlash, noqonuniy savdo va tajovuzkor g‘oyalarni targ‘ib etish kabi holatlar bunga misol bo‘la oladi. Ikkinchi tomondan esa, raqamli muhit samarali profilaktika vositasi sifatida ham katta imkoniyatlarga ega. Ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish, jinoyatlarning salbiy oqibatlari haqida tushuntirish ishlari olib borish, psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatish mumkin. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida xavf guruhiga kiruvchi yoshlarni erta aniqlash, ularning muammolarini o‘rganish hamda individual profilaktik choralarni qo‘llash imkoniyati kengayadi. Shuning uchun raqamli texnologiyalarni to‘g‘ri boshqarish, ulardan oqilona va maqsadli foydalanish orqali yoshlar o‘rtasida jinoyatchilikni kamaytirish mumkin. Buning uchun davlat organlari, ta’lim muassasalari, ota-onalar hamda fuqarolik jamiyati institutlari o‘zaro hamkorlikda raqamli madaniyatni shakllantirishi, internet xavfsizligini ta’minlashi va yoshlarni foydali axborot makoniga yo‘naltirishi zarur. Natijada raqamli muhit nafaqat xavf manbai, balki yoshlar tarbiyasi va jinoyatchilik profilaktikasining samarali vositasiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil yangi tahrir).
2. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 19-yanvardagi PQ-92-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son qarori.
5. Kriminologiya darsliklari va ilmiy maqolalar.
6. Axborot texnologiyalari va kiberxavfsizlik bo‘yicha ilmiy manbalar.